

بررسی تطبیقی وضعیت حقوقی گروه‌های قراردادی در حقوق ایران و فرانسه

سکینه اسدزاده*

عباس کریمی**

مختار نعم***

DOI: 10.22096/law.2021.119536.1601

[تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۱۰/۱۲ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۷/۰۲]

چکیده

امروزه، عوامل پیشگام اقتصادی سبب شده است که متعاملین برای پیشبرد اهداف اقتصادی و تجاری خود به انعقاد قراردادهای به شیوه‌هایی متفاوت مبادرت نمایند که با قواعد سنتی شناخته شده حقوقی نامأنوس هستند؛ از جمله این شیوه‌ها، انعقاد قراردادهای متعدد پشت سر هم و یا به موازات یکدیگر با وابستگی متقابل است؛ خواه دارای هدفی مشترک و یا موضوع مشابه هم باشند که تحت عنوان اصلی «گروه قراردادی» مصطلح شده است. این شیوه قراردادی، به دلیل اینکه اطراف متعددی در آن درگیر می‌شوند و عملیات قراردادی زیادی را در سطح داخلی و بین‌المللی می‌طلبد و گهگاه ممکن است بین افراد درگیر در اطراف آن، تضاد منافع به وجود آید یا فسخ یا ابطال شود، نیازمند بررسی و تدقیقی فزاینده است. در این زمینه، دو نظر ارائه شده است: نخست، قراردادهای بر یکدیگر اثر اثرگذارند و بطلان یا فسخ یکی بر اعتبار قراردادهای دیگر اثر می‌گذارد و دوم، قراردادهای به‌رغم وابستگی متقابل قراردادی مستقل از یکدیگر هستند و آثار مجزایی را بر روابط قراردادی در پی دارند. در این مقاله سعی شده است تحلیلی اولیه و مقدماتی از این پدیده حقوقی صورت گیرد. **واژگان کلیدی:** مجموعه قراردادی؛ زنجیره قراردادی؛ وابستگی متقابل قراردادی؛ قرارداد ارتباطی؛ تسلسل قراردادی؛ قراردادهای محاط.

* دانشجوی دکتری حقوق خصوصی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز، تبریز، ایران. Email: sa.asadzadeh@yahoo.com

** استاد دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران و وکیل پایه یک دادگستری، تهران، ایران. (نویسنده مسئول)

Email: abkarimi@ut.ac.ir

Email: mneam@ut.ac.ir

*** استادیار گروه حقوق خصوصی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز، تبریز، ایران.

مقدمه

گروه قراردادی، به‌عنوان استثنائی بر «اثر نسبی بودن قراردادها»،^۱ طی سال‌های ۱۹۸۰-۱۹۹۰ مورد توجه کرسی‌های حقوقی قرار گرفته است. تئوری گروه قراردادی^۲ که حقوق تعهدات را متزلزل کرده است، در آغاز برگرفته از مفهوم «گروه اشخاص وابسته و گروه‌های اموال»^۳ بود که «برنارد تیسیه» آن را به «تئوری گروه قراردادی» گسترش داد^۴ و بعد از وی، به‌وسیله «ژان زه» به‌طور گسترده‌ای مورد بحث قرار گرفت.^۵ در گروه‌های قراردادی، ما با قراردادهای مختلفی روبرو هستیم که به‌منظور «عملیاتی واحد»^۶ یا «موضوع مشابهی»^۷ باهم ارتباط پیدا کرده‌اند.^۸ این الگوی قراردادی در حقوق فرانسه با عنوان «گروه قراردادی» و یا «مجموعه قراردادی»^۹ در مقابل زنجیره قراردادی^{۱۰} و در حقوق انگلیس، با عنوان «قرارداد ارتباطی»^{۱۱} و یا «شبکه قراردادی»^{۱۲} شناخته شده است.^{۱۳}

گروه‌های قراردادی، متشکل از قراردادهای جداگانه‌ای هستند که به‌رغم جدایی و استقلال، عملکرد واحدی را دنبال می‌کنند. منظور از عملکرد واحد، این نیست که قراردادهای گروه دارای حقوق و تعهدات یکسانی هستند، بلکه مراد این است که قراردادهای مجموعه به‌منظور رسیدن به هدف یا موضوعی واحد با یکدیگر دخیل در ارتباط و همبستگی شده‌اند. سودمندی این پدیده قراردادی جدید، در نتایج تحقیقی کار دارت، نویسنده رئالیسم، با عنوان

1. L'affet de Relatif de Contrats.
2. La notion de Groupe de Contrat.
3. La notion de groupement de personnes interdépendentes et groupements de biens.
4. See: Teyssié, Bernard, 1975: 328.
5. See: J. NÉRET, 1979: t. 163, LGDJ.
6. Même Opération.
7. Même Objet.
8. See : Civ. 1re, 28 oct. 2010, n°09-68.014.
9. Ensemble Contratuelles.
10. Chaîne de Contrat.
11. Linked Contracts, Connected Contracts, Relational Contracts.
12. Network Contract.
۱۳. گروه قراردادی در حقوق سوئیس به‌عنوان «قرارداد متصل (Contrat Liè)» یا پیچیده (Contrat Complexe) یا قرارداد مرکب (Contrat Composé) یا قرارداد جفت (Contrat Couplé) یا قرارداد وابسته (Contrat interdépendant) یا قرارداد مرتبط (Contrat Connexe) یا شبکه قراردادی مشبک (Réseau de Contrat en Réseau) «و در حقوق آلمان تحت عنوان «مجموعه حجیم قراردادی (Vertrage Zusammengesetzte) یا قرارداد مرتبط (Verbundene Vertrage) و یا شبکه قراردادی (Vernetzte Vertrage)» بیان شده است. برای مطالعه بیشتر نک: Quelques aspects de L'indivisibilité en droit suisse, Revue des Contrats- Chroniques, PDC, Juillet 2013, online.

بررسی تطبیقی وضعیت حقوقی گروه‌های قراردادی... / اسدزاده، کریمی و نعم ۱۲۳

«شیوه‌های قراردادی» (Pratiques Contractuelles) شناسایی شده است. وی نخست نشان می‌دهد با وجود اینکه مجموعه هدف یا موضوع یکسان دارد، ولی عملکرد و کارایی کلیه قراردادها متغیر از هم است. ضمن اینکه روابط پیچیده قراردادی بین آنها نیز محفوظ مانده است و پیامدهای آن بدو در اعتبار قراردادها ظاهر می‌شود؛ چون قاعدتاً در اثر انحلال، روابط قراردادی آنها سست و تضعیف می‌شود.^۱

بر همین اساس و به دلیل بداعت و اثرات کلی موضوع، دورویه درباره ارتباط قراردادها اتخاذ شده است: یکم، در این خصوص اصول حقوقی کلی کافی وجود ندارد؛ دوم، در صورت نبود قانون، قاضی نقش قانون را بازی می‌کند. حقیقت این است که تعلق قراردادی به یک گروه در حقوق آثاری بر اعتبار، کارایی و بقای قرارداد به جای می‌گذارد. در اصل، گروه قراردادی اثر جالب توجهی در عقود عینی دارد و حامل یک نوع مشخصه برای عملیاتی است که در درون آن انجام می‌گیرد و قراردادهای گروه از لحاظ اقتصادی به یکدیگر وابسته‌اند و بر یکدیگر اثر قاطعی می‌گذارند؛ یعنی نبود یکی از قراردادها در بقای دیگر قراردادها بازتاب دارد.^۲

با این بیان، اثر قطعی (Effet Extinctif) گروه قراردادها به‌عنوان تأسیس جدید در بحث‌های حقوقی چنین منعکس گردیده است که دو قرارداد از لحاظ اقتصادی به یکدیگر وابستگی متقابل دارند تا حدی که هدف مشابهی را دنبال می‌کنند و مستقل از یکدیگر هیچ علقه و رابطه‌ای باهم ندارند و بطلان یکی از قراردادها موجب بطلان دیگر قراردادها می‌شود و بدهکار را از تعهدات ناشی از قرارداد آخر می‌رهاند. آشکار است که نبود یکی از قراردادها بر دیگر قراردادها اثر می‌گذارد و موجب خاتمه آنها می‌شود و به‌طور مستقیم و فی‌نفسه از نبود آن قرارداد متأثر می‌شوند،^۳ لیکن همه حقوق‌دانان بر این راه صحه نگذاشته و راه‌حل‌های زیادی را برای تحلیل موضوع ارائه کرده‌اند و معتقدند قراردادها در عین ارتباط باهم، از لحاظ تعهدات و نتایج حقوقی کاملاً مستقل از هم هستند؛ بنابراین بطلان یا انفساخ یکی از آنها، اثری بر بقای دیگر قراردادها نخواهد داشت.

اهمیت موضوع در قراردادهای پیمانکاری اصلی و فرعی یا قراردادهای پیمانکاری دست‌اول و دوم بسیار مشهود است. در قراردادهای نخست (اصلی)، کارفرما انجام پروژه‌ای مثلاً احداث ساختمانی را به‌طور کلی به‌طرف قراردادی (پیمانکار) واگذار می‌کند، ولی در قراردادهای دست‌دوم (فرعی) پیمانکار اصلی (طرف قراردادی مستقیم کارفرما) به‌منظور تأمین بخشی از ابزارها و انجام

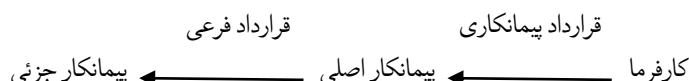
1. See: Teyssié, Bernard, 1975: 328.

2. See : Mazeaud, Denis, 2011: 566.

3. See: Mazeaud, Denis, 2011: 566.

4. See: Teyssié, Bernard, 1975: 328, Aynes, Laurent, 1998:32.

قسمتی از موضوع قرارداد، وارد قرارداد دیگری با شخص ثالث (پیمانکار جزئی) می‌شود. در قراردادهای اخیر، رابطه حقوقی سابق منتقل نمی‌شود و قرارداد اصلی و فرعی در طول هم قرار می‌گیرند و قرارداد فرعی برای ثالث ایجاد قائم‌مقامی نمی‌کند و طرف قرارداد فرعی در مقابل طرف اصلی مسئولیتی ندارد.^۱

راه‌حل برگزیده این است که به دنبال ایده کلاسیک (هر قراردادی با طرف‌های قراردادی مختلف یک نهاد مستقلی را تشکیل می‌دهد)^۲ برویم. چنین راه‌حلی، به‌عنوان نظریه سنتی، الگوی مرزهای قراردادی را مختل می‌سازد. در واقع، نتیجه خاتمه قراردادهای وابسته این است که دایره محدود اشخاص درگیر در آن فراتر خواهد رفت. به‌طور خاص، پایان یکی از قراردادهای انتظارات طرف ثالث (شخصی با یک طرف قرارداد دیگر) را به دلیل هدف قراردادی اش (قصد مبتنی بر انعقاد، اجرا و بقای اولین قرارداد) دگرگون می‌کند و شخص ثالث بدون اینکه طرف قراردادی باشد، از فسخ ناگهان قرارداد متضرر می‌شود؛ تنها براین اساس که به‌عنوان بخشی از قرارداد فرض شده است. لذا به‌منظور پرهیز از چنین نتیجه‌ای، شرط ضمن عقد (سبب استقلال قراردادی) با تغییر روش توزیع مسئولیت، موجب تأمین حق شخص ثالث ناشی از فسخ قراردادی می‌شود و سبب مذکور، وابستگی متقابل اقتصادی و اتحاد قراردادی را متزلزل می‌سازد.^۳

قلمرو چنین سببی در رأی شعبه اول دیوان عالی فرانسه در ۲۸ اکتبر ۲۰۱۰ مورد توجه قرار گرفت.^۴ موضوع دعوی از این قرار است که شخصی به‌منظور تأمین هزینه‌های ناشی از قرارداد فناوری اطلاعات، وارد قرارداد ثانوی تأمین مالی می‌شود. در طول اجرای قرارداد، ارائه‌دهنده اطلاعات از انجام تعهدات امتناع می‌نماید. طرف قراردادی او (دریافت‌کننده اطلاعات) به‌نوبه خود، ناقض قراردادی (ارائه‌دهنده اطلاعات) را درباره هزینه‌های ناشی از تعهدات مشترک مرتبط با قرارداد تأمین مالی تحت عنوان اجرت عمل، طرف دعوی قرار می‌دهد. در دعوی متقابل، ارائه‌دهنده اطلاعات، بطلان قراردادی را که قرارداد تأمین مالی به‌منظور تأمین منابع مالی آن منعقد شده بود، به دلیل نبود علت (انفساخ قرارداد تأمین مالی) درخواست می‌نماید. در این پرونده، قاضی محکمه از رژیم پرداخت برای تأمین حقوق تأمین‌شونده مالی استفاده کرد، لیکن مرجع تجدیدنظر استدلال دیگری

۱. نک: شعاریان ستاری، ۱۳۹۴: ۳۱۰-۳۱۷.

۲. «...Que Chaque Contrat noué avec un Contractant différent Constitue un organisme autonome».

۳. Mazeaud, Denis, 2011: 566 refer to: Aynès, Laurent, 1995, préc.

۴. Cass.com, 1er civ., n° 951, 28.oct.2010 (09-16.913).

بررسی تطبیقی وضعیت حقوقی گروه‌های قراردادی... / اسدزاده، کریمی و نعم ۱۲۵

اتخاذ می‌کند. به نظر وی، قرارداد تأمین‌شونده و قرارداد تأمین‌کننده مالی یک مجموعه قراردادی تجزیه‌ناپذیری را تشکیل می‌دادند و علقه‌ها در قرارداد تأمین مالی، استقلال دو قرارداد را بی‌اثر می‌کند؛ چون استقلال با این دیدگاه که قراردادها نتیجه علقه هستند، متضاد با کل عملیات اقتصادی است. شعبه اول دیوان عالی فرانسه، تجدیدنظرخواهی را با این استدلال رد کرد: «بررسی شرایط قراردادی قرارداد تأمین مالی نشان می‌دهد قصد مشترک طرفین بر این بوده است که مجموعه قراردادی را به دو قرارداد تقسیم کنند و نبود یکی از قراردادها بر تعهدات برخاسته از قراردادهای دیگر اثرگذار نباشد» (3ème Civ., 5 juillet 1995; Cass. Com., 15 janvier 2002 ; 3ème Civ., 26 mars 2003). این رأی، آشکارا قلمرو آزادی قراردادی را در گروهی از قراردادهای اقتصادی وابسته، وقتی که یکی از قراردادهای گروه از ترکیب قراردادی خارج می‌شود، محدود می‌کند.

گروهی خاص از نویسندگان، گروه‌های قراردادی را به دو نسل متفاوت تقسیم کرده‌اند که در نسل یکم، این گروه‌ها قالب جدید قراردادی محسوب نمی‌شوند، بلکه مجموعه‌ای از الزامات و تعهدات را پوشش می‌دهند،^۱ ولی در نسل دوم، این گروه‌ها که به موجب قانون اصلاح و تغییرات آگوست ۲۰۱۲ فرانسه^۲ مقید و محدود به قانون شدند، بیشتر شبیه به «سرمایه‌گذاری مشترک»^۳ هستند تا یک قالب قراردادی سنتی و عادی.^۴ گروه قراردادی در نسل اول قراردادی به‌عنوان یک ترکیب قراردادی منظم و عام‌الشمول و تابع قانون مدنی با مجموعه‌ای از الزامات و تعهدات در نظر گرفته می‌شود تا یک تأسیس قراردادی جدید؛ لیکن قراردادهای نسل دوم که می‌توان آن‌ها را بر اساس اصل آزادی قراردادی و خارج از قواعد قانونی منعقد کرد، یک تأسیس حقوقی جدید است.

به باور اندیشمندان حقوقی، مؤلفه اصلی تأثیرگذار بر این مجموعه‌های قراردادی «اتصالات»^۵ و همبستگی بین قراردادهای مجموعه است که همین همبستگی و ارتباط، امتزاج قراردادها در یکدیگر را در بردارد و در اثر «فرایند اشتقاق»^۶ بر هر جزء قراردادی مجموعه سیطره دارد. این توجه ویژه در بسیاری از آراء داوری نیز دیده شده است که داوران در راستای اجرای اصل عدالت و رفتار منصفانه برای حفظ منفعت، طرفی را که از قراردادهای این مجموعه متضرر شده،

1. See: Gunther Teubner, 2011: 301, R. Macneil, Ian. 1985: 483.

2. Décret n° 2012-966 du 20 août 2012 relatif à l'enregistrement de la déclaration, de la modification et de la dissolution du pacte civil de solidarité reçu par un notaire (2021/10/01) En ligne : <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000026304871>.

3. See: Joint Venture, eu France « Coentreprise ».

4. See: Fabrizio, Caffagi, 2011.

5. Liens.

6. Action Oblique.

«عنصر ارتباط» را کافی دانسته، به تمام اجزای قراردادی، حکم صادره را تسری داده‌اند؛ هرچند این ارتباط ناقص و یا ضعیف بوده است.^۱ با نظر به متون حقوقی فرانسوی می‌توان ارتباط بین قراردادهای مجموعه را معادل عبارت «یکسان‌سازی خصوصیتی»^۲ دانست.

ماده ۱۱۶۵ قانون مدنی سابق فرانسه (ماده ۱۱۹۹ قانون مدنی جدید فرانسه) در این باره آورده بود: «قراردادها فقط مابین طرفین قرارداد مؤثر هستند و درباره اشخاص ثالث قابل تسری نیستند، مگر در مورد مذکور در ماده ۱۱۲۱ همین قانون و در صورتی که به نفع ثالث باشد». رویه قضائی با وجود اصل تأثیر نسبی قراردادی مذکور در ماده ۱۱۶۵ قدرت اجرایی و الزام‌آوری قرارداد را به دو طرف درگیر در آن محدود کرده است و بسیار پیش‌تر از نوشته‌های دکترین حقوقی، به‌ویژه پس از رأی «سدری»^۳ وجود گروه‌های قراردادی و الگوی مجموعه قراردادی را با این مبنای اثر که سرنوشت یکی از این قراردادها بر کل مجموعه قراردادی اثرگذار خواهد بود،^۴ به رسمیت شناخته است.

مفهوم مجموعه قراردادی این امکان را به وجود آورده است که بتوان یک سری از عملکردهای مستقل و اساسی را به مبادلات زیرمجموعه‌ای واحد متصل کرد و این اتحاد قراردادی و عملیات مختلفی است که به دلیل صفات مشترکی که دارند (به دلیل اشخاص درگیر^۵ یا مجری آن) و هدفی که طرفین از کل مجموعه انتظار دارند، حاصل شده است. مفهوم مجموعه قراردادی به‌وسیله دیوان عالی کشور به رسمیت شناخته شد. این مفهوم در نظریه وکیل مدافع لئورچین تحت لایحه دفاعیه ۹ اکتبر ۲۰۰۶ مورد تأکید قرار گرفته است^۶ که امروزه نشریه "Pierre Voirin" یک ستون را به موضوع اعمال قراردادی، به‌عنوان طریقه پروسه قانونی و فنی تحت عنوان «ارتباط مؤثر میان چندین عمل حقوقی جداگانه، همچون خرید و هبه که هم‌زمان منعقد شده‌اند نسبت به اعمال حقوقی که در طول زمان و پشت سرهم ایجاد شده و مجموعه را گسترش داده باشند» (Req. 18 fevrier 1947. Jcp 7947.II.3719) اختصاص داده است.

۱. نک: بهمنی و مرادی، ۱۳۹۴: ۳۵ - ۶۰.

2. Assimilé de Caractéristique, Tendance a S'uniformiser.

3. Arrêt Sedri, Cass. Com. 4 avr. 1995, n°93-14.585 et 93-20.029, (l'indivisibilité des conventions [repose] sur la considération de chacune d'entre elles par les parties comme une condition de l'existence des autres et non pas sur la nature spécifique de l'objet loué par rapport aux utilisations envisagées).

4. See: Cass.civ. 1er juillet 1997.

۵. طرفین غیر از طرفین اصلی قرارداد تحت عنوان «طرف مضاعف قراردادی یا Doublement Contractuelle» نیز تعریف شده‌اند. نک:

Kerhuel, Corentin (2009). La nature de la responsabilité dans un groupe de contrats (2021/10/01) En ligne: <http://www.legavox.fr/blog/corentin-kerhuel/nature-responsabilite-dans-groupe-contrats-319.htm#.WIMJLaMh7IU>.

6. See: Ass. Pl. October 9, 2006.

بررسی تطبیقی وضعیت حقوقی گروه‌های قراردادی... / اسدزاده، کریمی و نعم ۱۲۷

عوامل پیشگام اقتصادی و تمایل بسیار به آن، علت اصلی ایجاد «پیوندهای قراردادی فزاینده»^۱ از جمله شبکه‌ها و دیگر پیوندهای قراردادی است. در واقع، نوعی «دورآ یا تسلسل قراردادی»^۲ به وجود آمده است که قرارداد نوعاً دوطرفه است، ولی پیوندها (شبکه‌ها) بیش از دو طرف را در خود جای داده‌اند. اعضاء به‌ندرت وارد توافق در «قراردادهای محاط»^۳ می‌شوند و بیشتر زیرمجموعه‌های قراردادی را ترجیح می‌دهند یا چهارچوب قراردادی خاصی را دنبال می‌کنند که طرفین اولیه و متعاقباً اشخاص دیگر درگیر این قراردادها می‌شوند.

۱. مفهوم گروه قراردادی و قلمرو آن در حقوق داخلی و خارجی

مفهوم گروه قراردادی واژه‌ای غیرمعمول و فاقد تعریف قانونی و برگرفته از دکترین و رویه قضائی است. در سه دهه گذشته، محققان رشته‌های مختلف از جمله اقتصاددانان، سیاستمداران، دانشمندان و حقوقدانان توجهی خاص به این پدیده داشته‌اند. این امر شاید نتیجه افزایش وسیع قراردادهای گروهی در برهه زمانی خاص باشد که نقشی مهم در تغییرات تولید بین‌المللی سازمان جهانی و اهمیت واقعی آن ایفا کرده است.

به باور گروهی از اندیشمندان در چنین مدل‌های قراردادی، اساساً نه تنها تفاوت تجاری بین بازار (یکپارچگی عمودی همکاری‌های اقتصادی)^۴ و عملیات حقوقی سلسله‌وار^۵ (اعمال حقوقی پشت سر هم)^۶ از بین رفته، بلکه مشخصه بین قرارداد، شبه جرم و شخص حقوقی نیز زدوده شده است؛ برای نمونه در پدیده تسلسل یا همان عملیات حقوقی سلسله‌وار، طرفین قرارداد اصلی درصددند ریسک معامله را به طرفین غیرمستقیم زنجیره و به صورت «تجزیه عمودی عملیات» تسری دهند.^۸ اینان بدون اینکه تعریفی خاص از این مدل قراردادی ارائه نمایند با استفاده از عنوان کلی «شبکه‌های تجاری»^۹ آن را به «شبکه‌های قراردادی»، «قراردادهای سازمان‌یافته» و «قراردادهای ترکیبی» تقسیم کرده‌اند. گروهی دیگر نیز گروه‌های قراردادی را چنین تعریف کرده‌اند: «شبکه‌های تجاری به موردی اطلاق می‌شود که تعدادی از اجزاء وابسته فی‌مابین

1. Form Productive Associations.
2. Spillover Contracts.
3. Regress de Contrat.
4. Master Contracts.
5. Vertical Integration of Corporates.
6. Bloc Contactuel.
7. Hierachies.
8. See: Fabrizio, Caffagi, 2011.
9. Network of the Firms.

قراردادهای فرا رابطه‌ای قرار گرفته و با آن ادغام شده‌اند و طرفین قراردادها به منظور رسیدن به منفعت برآمده از ادغام عمودی قراردادها، در یک مجموعه واحد با یکدیگر مرتبط شده‌اند، بی‌آنکه ادغام آن‌ها به ایجاد شراکت یا تجارتخانه در بینشان منجر شود.^۱

برنارد تیسیه نیز در پژوهشی که انجام داده گروه‌های قراردادی را زنجیره‌های قراردادی تعریف کرده است که می‌تواند بسته به مورد «همگون»^۲ یا «ناهمگون»^۳ باشد. به نظر وی، ارتباط و ادغام قراردادی در برهه زمانی‌ای اتفاق می‌افتد و قراردادها برای «امر یکسانی»^۴ با یکدیگر درگیر می‌شوند و این سرآغاز تعهدات و تکالیف اطراف قراردادی در مقابل یکدیگر و درگیری کل مجموعه قراردادی در برون‌سپاری مسئولیت‌ها و قواعد عمده حقوقی است. هم‌چنین در پژوهش دیگری، نویسنده ابتدا با بیان این مقدمه که روابط قراردادی کنونی، معمولاً دربردارنده فعالیت‌های اقتصادی بلندمدتی است که مستلزم انعقاد شمار زیادی قرارداد مستقل از یکدیگر، ولی مرتبط باهم است، بیان می‌کند: «این قراردادها که بر همه مراحل حیات یکدیگر اثرگذار هستند، معامله تجزیه‌ناپذیر واحدی را شکل می‌دهند» و بدین ترتیب، مفهوم گروه قراردادی را پیش از هر چیز مفهومی، صرفاً حقوقی و ناشی از نگاه واقع‌گرایانه حقوق به روابط اقتصادی می‌داند. وی معتقد است هنگامی که تعهدات ناشی از قراردادهای مختلف، ارتباط متقابل و نزدیکی با یکدیگر دارند، تفسیر اراده اطراف این قراردادها، دلالت بر خواست مشترک آن‌ها به ایجاد مجموعه‌ای یکپارچه و منسجم برای تحقق عملیاتی واحد دارد و تأثیر متقابل این قراردادها بر یکدیگر، گروه قراردادی را «واحد اقتصادی کارکردی»^۵ نشان می‌دهد.

برخی از نویسندگان بدون ارائه تعریفی منسجم از گروه قراردادی، اقسام آن را مورد نظر قرار داده، در دو بخش «قراردادهای طولانی‌مدت»^۶ و «قراردادهای موقت»^۷ مورد بررسی قرار داده‌اند؛ از جمله مطالعه قراردادهای انتقال تکنولوژی، دانش، پیشرفت و فنون.^۸

1. Networks as Connected Contracts. Edited with an Introduction by Hugh Collins. 2011, Hurt Publishing. «Business networks consist of several independent businesses that enter into interrelated contracts, conferring on the parties many of the benefits of co-ordination achieved through vertical integration in a single firm, without creating a single integrated business such as a corporation or partnership».

2. Homogéne.

3. Hétérogéne.

4. Méme objet.

5. Single Functional Unit.

6. Long-Terms Contracts.

7. Contemporary Contracts.

8. Gomez Pomer, Fernando. (2011). Long Term Contracts: a Contractual Law and Economics Framework, Universitat Pompeu Fabra, Barcelona NYU School of law.

بررسی تطبیقی وضعیت حقوقی گروه‌های قراردادی... / اسدزاده، کریمی و نعم ۱۲۹

آنچه در بررسی قراردادهای فوق، به دست می‌آید، این است که قراردادهای ارتباطی، رویکرد خوشه‌بندی مستقیم^۱ با خوشه نخست دارند. نمایه کلی این لایه‌بندی به دسته‌ها و زنجیره‌های منسجم و به هم پیوسته قراردادهایی اشاره دارد که تحت هر عنوان و با اهداف یکسان یا متفاوت و به وسیله اشخاص واحد یا متعدد موجودیت پیدا می‌کنند و «دارای وحدت ملاک»^۲ (ارتباط یا هم‌بستگی) هستند.

کفاگی به جای عبارت گروه قراردادی از واژه «شبکه قراردادی» به مفهومی گسترده‌تر از آن استفاده کرده و در کتاب خود آورده است:

شرح مشاهدات تجربی مبین این است که در سه دهه گذشته توافقات قراردادی شبکه‌ای بین سازمان‌ها در بخش‌های بسیاری از تجارت رشدی فزاینده داشته است. شبکه‌های قراردادی، شکل‌های دوجانبه سازمان‌یافته بین بازارها و زیرمجموعه‌هاست که توده‌ای از فعالیت‌های اقتصادی طرفین قانونی مستقل را به نمایش می‌گذارد که به منظور دستیابی به هدف مشترکی باهم فعالیت می‌کنند. وی سپس بر اساس شهود تجربی از شبکه‌های قراردادی به عنوان «قراردادهای تشریفاتی»^۳ یاد می‌کند که ماهیت رسمی شبکه قراردادی شامل هر دو «شاخص ذهنی و عینی»^۴ می‌شود.^۵

مطابق نظر وی و تعریف پائولو لامیسی (Paolo Lamisis)، شبکه قراردادی عبارت است از یک ساختار همکاری کنترل‌شده به وسیله قراردادی چندجانبه؛ دسته‌ای از قراردادهای مرتبط دوجانبه و یا واحدی که دو یا چند نفر یا بیشتر بدون دخالت مستقیم در آن برای همکاری باهم سهیم شده‌اند؛ اگرچه طرفین شبکه ممکن است حتی رقیب اقتصادی و تجاری یکدیگر نیز باشند. اینان هدف مشترکی را دنبال می‌کنند و می‌خواهند پروژه واحد یا متعددی دارای منفعت مشترک را هدایت نمایند.

در حقوق ایران نیز تعریفی قانونی از این واژه صورت نگرفته و دکتترین حقوقی نیز به تفصیل به آن پرداخته است. تنها موردی که مشابهاً می‌توان گفت قانون‌گذار به این تأسیس حقوقی توجه

1. Direct Clustering.

2. Unity Criteria.

3. Formal Contracts.

4. Subjective and Objective Criteria.

۵. منظور این است که در انعقاد شبکه‌های قراردادی به لحاظ گستره وسیع آن‌ها و کاربرد در قراردادهای گروه دولت «Groupe gouvernemental» باید تشریفات رسمی و قوانین خاصی لحاظ گردد؛ از جمله در قراردادهای مبادلات ارزی سوآپ و قاعدتاً به صرف اعلام تراضی طرفین و رعایت فرم‌های عادی و سنتی قراردادی دارای اثر و اعتبار محسوب نمی‌شوند. See: Fabrizio, Caffagi, 2011: 1-20

داشته ماده ۲۴ قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور مصوب ۱۳۹۵/۱۱/۱۰ مجلس شورای اسلامی و تبصره‌های آن است. در این ماده آمده است: «تشکیل گروه اقتصادی^۱ با منافع مشترک با مشارکت دو یا چند شخص حقیقی و حقوقی به منظور تسهیل و گسترش فعالیت اقتصادی و تجاری برای یک دوره محدود و بر اساس قراردادی کتبی پس از ثبت در مرجع ثبت شرکت‌ها در قالب شرکت مدنی و ضوابط و شرایط مربوط به آن و با رعایت موازین اسلامی و اصل منع اضرار به غیر و منع انحصار مجاز است».

تبصره ۱. تغییر پیرامون اختیارات مدیران در قرارداد، در قبال اشخاص ثالث قابل استناد نیست و اعضای گروه به طور تضامنی مسئول پرداخت دیون گروه از اموال شخصی خود هستند، مگر اینکه با اشخاص ثالث طرف قرارداد به ترتیب دیگری توافق شده باشد. مراجع ثبت کننده در صورتی به ثبت این شرکت‌ها اقدام می‌کنند که در قرارداد، شرایط تضامن قید شده باشد.

تبصره ۲. عملیات مربوط به دفاتر تجاری و بازرسی مطابق ماده (۶) قانون تجارت و مواد (۱۵۱) و (۱۵۲) لایحه قانونی اصلاح قسمتی از قانون تجارت مصوب ۱۳۴۷/۱۲/۲۴ انجام می‌شود و تصفیه تابع قرارداد بین شرکا خواهد بود.

تبصره ۳. فوت یا حجر یا ممنوعیت قانونی یکی از اشخاص حقیقی یا انحلال یا ورشکستگی یکی از اشخاص حقوقی موجب انحلال گروه می‌شود، مگر اینکه در قرارداد تشکیل گروه اقتصادی طور دیگری مقرر شده باشد.

تبصره ۴. آیین‌نامه اجرایی این ماده ظرف مدت شش ماه پس از ابلاغ این قانون با پیشنهاد سازمان برنامه و بودجه کشور و وزارت دادگستری به تصویب هیئت وزیران می‌رسد.^۲

به نظر نگارنده، از تلفیق تعاریف ارائه شده می‌توان گروه قراردادی را به «طیفی از قراردادهای منسجم و بهم پیوسته مرتبط تابع شرایط خاص و مستقل از اجزای خود تعریف کرد که در راستای «درون‌سپاری»^۳ و «برون‌سپاری»^۴ تعهدات قراردادی به صورت «موازی»^۵ و یا «متوالی»^۶ و به منظور دستیابی به اهداف و منافع مشترک اقتصادی شکل می‌گیرند» و چهارچوب‌های

1. Joint venture.

۲. نک: حسن‌زاده، ۱۳۹۶: ۶۳.

3. Internalized.

4. Externality.

5. Parallèle.

6. Successifs.

بررسی تطبیقی وضعیت حقوقی گروه‌های قراردادی... / اسدزاده، کریمی و نعم ۱۳۱

قراردادی «دورانی» (دایره‌ای)^۱، «خطی»^۲ و یا «حجمی»^۳ را شامل می‌شوند و حالات «مقاطع»^۴، «متداخل» (همپوشان)^۵ و یا «الحاقی»^۶ را در برمی‌گیرند.^۷ گروه‌های قراردادی یک اصطلاح کلی از قراردادهای مرتبط هستند که هم در «قراردادهای تجاری متقابل»^۸ و هم در «قراردادهای تجاری با مصرف‌کنندگان»^۹ استفاده می‌شوند. در این طیف روابط قراردادی، استقلال اراده‌ها قواعد حقوقی قرارداد را تعریف می‌کنند و مکانیسم‌هایی خاص برای همکاری و تشریک مساعی طرفین دارد.^{۱۰}

از جمله نمونه‌های چنین الگوی قراردادی در حقوق داخلی ایران، می‌توان به قرارداد «صکوک استصناع» و «سلف موازی» اشاره کرد. قرارداد صکوک استصناع به دو شیوه «ساده» و «پیچیده» صورت می‌گیرد. در روش نخست، مستصنع قراردادی پایه را با پیمانکار یا مؤسسه‌ای منعقد می‌نماید که در حالت اول چون اعتبار لازم را ندارد، اوراق استصناع را به‌طور مستقیم و یا با واسطه منتشر می‌نماید و در حالت دوم نیز بعد از انعقاد قرارداد استصناع اول، اوراق استصناع را منتشر می‌کند و تحویل مؤسسه می‌دهد و آن مؤسسه ممکن است قرارداد استصناع دوم یا استصناعات

1. Rotatoire.

2. Linéaire Contrats.

3. Jaugée.

4. Crossover.

5. Chevauchement.

6. Incorporation.

۷. قالب دایره‌ای در جایی است که قراردادهای متعددی به‌موازات قرارداد اصلی و در مدت‌زمان‌های قریب به هم منعقد گردیده و با وجود استقلال، بیشترین ارتباط را با قراردادی اصلی دارند؛ قالب خطی به موردی اطلاق می‌شود که یکسری از قراردادهای موازی برای فروش یا اجاره محصول در امتداد و عرض یکدیگر منعقد می‌گردد. قالب حجمی نیز عبارت است از موردی که قراردادهای اصلی و فرعی متعددی از جهات مختلف منعقد گردند و طبقات مختلفی از قراردادهای فرعی با قرارداد اصلی و قراردادهای بعدازآن شکل بگیرد.

«الحاق یا پیوستن» حالتی است که ثالثی به‌واسطه ارتباط با یکی از طرفین اصلی قرارداد به قرارداد اولیه می‌پیوندد. در واقع، تقاضای اضافی بر قرارداد اصلی بر پایه تقابل با طرف ثالث است؛ خواه به تنهایی و یا در ترکیب با تعهدی در مقابل طرف قرارداد مستقیم یا اصلی. پیوستن در مرحله بعد از مذاکرات نیز قابل تصور است. «وارد شدن یا تداخل» هنگامی اتفاق می‌افتد که شخصی بخواهد وارد توافق در حال جریانی شود. نمونه بارز چنین توافقاتی قراردادی است که ضمانت‌کننده به‌عنوان ثالث با یکی از طرفین قرارداد ارتباط پیدا می‌کند. در این نوع باوجود اینکه ضمانت‌کننده طرف مستقیم در لایه‌بندی اولیه قرارداد نیست، ولی با طرف غیرمستقیم قراردادی ارتباط و قرینه پیدا می‌کند. «ترکیب یا اشتقاق» اشاره به عمل یا فرایند یکپارچه مستقل از یکدیگر دارد که در حال جریان یا در حال آغاز به فرایند ارتباطی و لایه‌بندی اتفاق می‌افتد (Pair & Frankenstein, 2011: 1063).

8. Business to Business (B to B).

9. Business to Consumer (B to C).

10. See: Caffagi, Fabrizio, 2011: 1-20.

کوچک‌تری را با پیمانکاران دیگر منعقد نماید. در روش دوم نیز بانی مؤسسه‌ای مالی را به‌عنوان عامل به تأیید بانک مرکزی رسانده و سپس عامل یک شخصیت حقوقی به‌عنوان ناشر ایجاد می‌کند. ناشر از یک سو، پیش‌قرارداد استصناع را با پیمانکار مورد نظر و پیش‌قرارداد اجاره به‌شرط تملیک را به نمایندگی از خریداران اوراق صکوک (سرمایه‌گذاران آینده) با بانی منعقد می‌نماید. از سوی دیگر، وی قرارداد نظارت را با بانی به‌عنوان ناظر پروژه و قرارداد ضمانت را با شخص ثالث (که منحصرأ می‌تواند مؤسسه اعتباری مورد تأیید بانک مرکزی باشد) منعقد می‌نماید. لازم است گفته شود که ضامن می‌تواند خود عامل باشد، ولی بانی نمی‌تواند ضامن پروژه گردد.^۱

در سلف موازی^۲ نیز، به‌موازات قرارداد سلف اولیه، یک قرارداد سلف ثانویه به امضاء می‌رسد. به‌این‌ترتیب که خریدار در قرارداد سلف نخست، در موضع فروشنده در قرارداد سلف ثانوی قرار می‌گیرد و یک قرارداد سلف موازی بین خریدار در معامله نخست و خریدار ثانوی که برای خرید همان کالا وارد قرارداد شده است، به امضاء می‌رسد. در مرحله اول، وفق قرارداد سلف اول، بانک اسلامی کالا را از تولیدکننده تحویل می‌گیرد و سپس همان کالا را در همان موعد تحویل، به مشتری خود به‌موجب قرارداد سلف دیگری تحویل می‌دهد. در مرحله دوم، بانک بعد از بررسی شرایط متقاضی اعتبار و انطباق آن با واقعیت، قرارداد سلف با وی می‌بندد و ضروری است شرایط سلف در قرارداد نخست در این قرارداد نیز رعایت گردد.

در انجام معامله سلف دوم، بانک که هم‌اکنون مالک یک کالای مشخص طبق قرارداد سلف نخست شده است، اقدام به انعقاد معامله سلف دیگری می‌کند. این معامله سلف دوم، مستقل از معامله سلف اول است. طبق سازوکار سلف دوم، بانک وارد یک معامله سلف دیگر می‌شود و قرارداد سلف دیگری برای فروش یک کالای مشخص در تاریخ تحویل مشخصی در آینده به خریدار، امضاء می‌کند. البته شایان‌ذکر است که خریدار در معامله دوم متفاوت از فروشنده در معامله اول است. مراحل انجام معامله سلف دوم نیز مطابق ضوابط و مقررات فقهی مترتب بر معاملات سلف از یک سو و ضوابط اجرایی انجام معاملات سلف موازی از سوی دیگر است. توضیح بیشتر اینکه در این قراردادها مقدار مشخصی از یک ارز در مقابل ارز دیگری در «معامله نقدی»^۳ خریداری یا فروخته می‌شود و هم‌زمان مقدار ارز خریداری یا فروخته شده در مقابل ارز قبلی در یک «معامله سلف»^۴ فروخته یا خریداری

۱. نک: پارساپور و والاتی، ۱۳۹۳: ۳۲۷-۳۴۴.

۲. نک: بیره و زه‌تایبان، ۱۳۸۶: ۵.

3. Spot.

4. Forward.

بررسی تطبیقی وضعیت حقوقی گروه‌های قراردادی... / اسدزاده، کریمی و نعم ۱۳۳

می‌شود؛ یعنی یک معامله سوآپ ارز، دو معامله نقدی و معامله سلف عکس معامله نقدی را تشکیل می‌دهد.

در حوزه بین‌المللی نیز نمونه بارز گروه‌های قراردادی، قراردادهای مشارکت در تولید، در حوزه مبادلات نفتی است. مشارکت در تولید، قراردادی است که میان دولت به‌عنوان طرف اول و یک شرکت نفتی یا کنسرسیومی از شرکت‌های واجد تخصص و صلاحیت لازم منعقد می‌شود. معمولاً در کشورهای درحال توسعه، شرکت ملی نفت یا وزارت نفت و در برخی مدل‌ها مانند سوریه و مصر، شرکت ملی به همراه وزارت نفت این قرارداد را از سوی دولت منعقد می‌کنند. براین اساس، طرف دوم به‌عنوان پیمانکار، مجوز انحصاری اکتشاف و استخراج نفت را در دوره معین و مکان مشخص، از طرف اول دریافت می‌کند. پیمانکار با تحمل ریسک‌های پروژه، به ارائه خدمات مالی و فنی چهارچوب قالب انجام فعالیت‌های اکتشاف، توسعه، استخراج و بازاریابی متعهد می‌شود. در مقابل، طرف اول متعهد می‌شود با تولید تجاری، سهمی از آن را بابت جبران ریسک و خدمات، به پیمانکار پرداخت کند.^۱

۲. رویه قضائی فرانسه

الف. دعوی لامبورگینی ۱۹۷۹:۲ در ۵ سپتامبر ۱۹۶۸ شخصی خودروی لامبورگینی مدل Ct ۴۰۰ (وارداتی از شرکت لاندرو) را از شرکت خودروسازی مونکو (شرکتی در فرانسه که واردکننده خودرو از خارج از کشور برای عرضه و فروش در پاریس بود) خریداری کرد و در ۱۵ سپتامبر همان سال به دلیل نقص فنی ناشی از سیستم عقب خودرو (خسارت ناشی از تولید) تصادف کرد. از یک سو، زیان‌دیده شرکت مونکو (واردکننده خودرو) و شرکت مونکو نیز شرکت لاندرو (صادرکننده خودرو) را طرف دعوی قرارداد و از سوی دیگر، خریدار خودرو (زیان‌دیده) بیمه‌گر خودرو را به دلیل بیمه مسئولیت طرف دعوی قرار داد. قاضی بدوی هر سه نفر (تولیدکننده، واردکننده و بیمه‌گر) را مسئول پرونده دانست، لیکن قاضی شعبه تجدیدنظر بر این مبنا که آیا دیگران به خریدار نهایی مرتبط و متصل شده‌اند یا خیر قائل به تفکیک شد. در رأی یادشده وی اشاره داشت که «شرکت تولیدکننده به واسطه واردکننده به خریدار نهایی مرتبط شده است؛ بنابراین مسئولیت وی بر پایه شبه جرم وفق ماده ۱۳۸۳ قانون مدنی فرانسه محرز است». دیوان عالی فرانسه به‌عنوان مرجع رسیدگی‌کننده به دعوی نقض رأی تجدیدنظر اعلام داشت: دعوی مستقیم^۳ بین قراردادهای فرعی متعدد و متوالی

۱. نک: امین‌زاده و آقابابائی دهکردی، ۱۳۹۲: ۱۶۹ - ۱۸۵.

2. Civ., Iière, 9 octobre 1979, Lamborghini.

3. Action Directe.

با نوع قراردادهای مشابه که به عنوان زنجیره قراردادی همگن (متجانس)^۱ شناخته می‌شوند، از ضروریات طبیعت قراردادی است.

مسئله قابل توجه در مورد رأی اخیر این است که چطور می‌توان با اتکای به عملکرد قراردادی در زنجیره قراردادی فروش علیه ثالث، دعوی طرح کرد؟ در واقع، دیوان عالی بر اساس «توری فرعی و لزوم وجود لوازم جنبی»^۲ دعوی را به این صورت حل و فصل کرده است که مالکیت شیء زمانی منتقل می‌شود که زیرمجموعه‌های آن نیز به دنبالش منتقل شوند (در واقع فرع تابع اصل است).^۳

ب. دعوای ۷ فوریه ۱۹۸۶:^۴ دعوا در مورد قراردادهای متوالی ناهمگنی است که به وسیله یک شرکت املاک و مستغلات، با پیمانکاری مبنی بر تعهد ساخت خانه‌ای منعقد گردید. شرکت به خرید لوله‌ها اقدام کرد و طرفین فرعی قرارداد (نصاب لوله‌ها) نیز برای عایق‌بندی این لوله‌ها با شرکت دیگری قرارداد بست. بعدها مشخص شد که محصول اخیر موجب خوردگی و فساد تدریجی لوله‌ها می‌شود و به این ترتیب، شرکت بیمه طرف قرارداد با شرکت املاک و مستغلات (طرف قراردادی نخست) که به طور مستقیم تعهداتی در مقابل پیمانکار طرف قراردادی خودش داشت، جبران خسارت کرد. دعوی خواهان (شرکت املاک) علیه طرف ثالث (فروشنده عایق) که به واسطه قرارداد مشابهی به قرارداد متقاضی وصل شده بود نیز مستقیم تلقی گردید. با وجود اینکه قرارداد اصلی فی‌مابین شرکت املاک و مستغلات با پیمانکار منعقد گردیده بود، لیکن یک «قرارداد محاط یا نگه‌دارنده»^۵ به شمار آمد که خواندگان دعوی را (فروشنندگان لوله و عایق و بیمه‌گر) به واسطه قرارداد خرید و فروش (لوله و عایق) به یکدیگر مرتبط کرده است (زنجیره ناهمگون و نامتجانس).^۶ به همین علت، ذینفع نهایی قرارداد ساخت (شرکت املاک و مستغلات)، مستحق طرح دعوی در مقابل ضامن وسایل فروخته‌شده نیز شناخته شد و دعوی مذکور دعوی ذاتاً قراردادی محسوب گردید. تأمین‌کنندگان مصالح با این تصور که دعوی منحصرأ بر مبنای شبه جرم قابل طرح است، به رأی بدوی تجدیدنظرخواهی کردند، لیکن قاضی دیوان عالی فرانسه اعلام کرد: «پیمانکار همانند طرف قراردادی تبعی و زیرمجموعه دارای حقوق و تکالیف شیء منتقل‌شده از دارنده آن است». بنابراین، دعوی وی ذاتاً قراردادی است و تجدیدنظرخواهی رار دارد.

1. Homogeneous Contract Chain.
2. Theorie de L'accessoire.
3. L'accessoire se quitte le principale.
4. Assemblée plénière, du 7 février 1986, 84-15.189.
5. Contrat D'emprise.
6. Heterogeneous Contractual Chain.

بررسی تطبیقی وضعیت حقوقی گروه‌های قراردادی... / اسدزاده، کریمی و نعم ۱۳۵

روشن است که دادگاه در مورد زنجیره‌های قراردادی ناهمگن (نامتجانس) نیز دعوی مستقیم را پذیرفته و اکنون این پرسش مطرح است که چگونه تأثیر مستقیم خارج از زنجیره انتقال قابل تحلیل است؟ پاسخ موضوع با این استدلال داده شده است که در اثر انتقال، انتقال گیرنده از همه حقوق و تکالیف دارنده آن برخوردار خواهد شد^۱ که استدلال فوق موجب ایجاد اصل «انتقال شیء، همراه با انتقال همه عناصر و اجزای قراردادی خواهد بود»^۲ شده است.

ج. رأی شعبه اول دیوان عالی فرانسه، ۸ مارس ۱۹۸۸^۳ (قرارداد پیمانکاری): در دعوی مذکور، شعبه اول دیوان عالی در ۲۱ ژوئن ۱۹۸۸^۴ چنین استدلال کرد: «روابط بین طرفین متعدد قرارداد یک عملکرد قراردادی و مسئولیت آن‌ها ضرورتاً قراردادی است»^۵ و به دنبال آن دیوان عالی در رأی ۸ مارس ۱۹۸۸ با همان استدلال مسئولیت را قراردادی توجیه کرد.^۶ سومین جلسه شعبه تجاری از این رویه با اعتقاد به اینکه مخالف ماده ۱۱۶۵ قانون مدنی است، پیروی نکرد و رأی (بس) در ۱۲ جولای ۱۹۹۱ به صراحت اعلام کرد: «در قراردادهای کسب و کار نمی‌توان اثر مستقیم و طبیعی قراردادی را مشاهده کرد».^۷ همچنین دادگاه از استدلال به‌کاررفته در رأی ۸ مارس ۱۹۸۸ انتقاد کرد. در واقع، وی عطف به‌ماسبق شدن قرارداد و تأثیر اقتضای ذاتی عملکرد اسباب قراردادی بر زیرمجموعه‌های قراردادی متعدد را نپذیرفت. براین اساس، می‌توان موارد ذیل را نتیجه گرفت:

۱. زنجیره عملیاتی انتقال شیء که ممکن است همگن و یا ناهمگن باشد، که تأثیر قراردادی به‌وسیله اجرای «توری جنبیت» تحلیل شده است.

۲. زنجیره رشته‌ای بدون انتقال (بدون ارتباط مستقیم): «بر اساس شبه جرم».^۸

1. «Le maître de l'ouvrage, comme le sous-acquéreur, jouit de tous les droits et actions attachés à la chose qui appartenait à son auteur» et «dispose donc à cet effet contre le fabricant d'une action contractuelle directe fondée sur la non-conformité de la chose livrée».

2. Le principe de «le transfert de l'objet, sera transféré avec tous les éléments d'un contrat».

3. Cass. 1st civ. 8 March 1988, JCP 1988. II. 21070.

4. Arrêt en date du 21 juin 1988, la première chambre.

5. «Dans un groupe de contrats, la responsabilité contractuelle régit nécessairement la demande en réparation de tous ceux qui n'ont souffert du dommage que parce qu'ils avaient un lien avec le contrat initial», D. 1989.5, note Ch. Larroumet, JCP 1988. II. 21125.

6. «Dans un groupe de contrats, la responsabilité contractuelle régit nécessairement la demande en réparation de tous ceux qui n'ont souffert du dommage que parce qu'ils avaient un lien avec le contrat initial».

7. Arrêt Besse, Grands arrêts, 11e éd., t. 2, no 171-174, D. 1991.549, Assémble de plénière, 12 juillet 1991.

8. Action Délictuelle.

د. رأی شعبه سوم دیوان عالی فرانسه، ۲۸ نوامبر ۲۰۰۱^۱: همانند پرونده سال ۱۸۸۶ مورد استدلال قرار گرفت. دیوان، از در نظر گرفتن زنجیره انتقال قراردادی خودداری کرد. در پرونده مزبور، قراردادی دیگر برای هزینه سقف منعقد گردید. پیمانکار فرعی و پیمانکاران فرعی دیگر، از مواد ادوات تأمین شده استفاده کردند. زیان دیده با اتکا به مسئولیت شبه جرم، مدعی جبران خسارت شد. دادگاه جبران خسارت را بر اساس این مسئولیت پذیرفت. فروشنده با این استدلال که تأثیر ناشی از مقتضای قراردادی بوده است، درخواست تجدیدنظر کرد. دیوان عالی تجدیدنظرخواهی را رد کرد و ضمن تأیید رأی دادگاه بدوی، استدلال وی مبنی بر تأثیر طبیعی غیر قراردادی را نیز پذیرفت. او زنجیره قراردادهای سفارش محصول را چنین در نظر گرفت که به قراردادهای متعددی شکسته شده است.

این رأی، استدلالی جدید از سوی قاضی پس بود، ولی موجب تحولی شگرف نشد و به جای آن، اثر انتقال را محدود و محدودیت‌های معیار انتقال را برجسته کرد. در واقع، تحلیل انتقال شیء بر اساس «توری فرعی» امر تصنعی به نظر رسید. بنابراین، مبتنی بر ایرادات و فرضیات فوق‌الذکر، راه حل سال ۲۰۰۱ شکل گرفت. رأی ۲۰۰۱ مبتنی بر ایده (اصل مسئولیت جمعی)^۲ بود و بر مسئولیت قراردادی ترجیح داده شد. به نظر می‌رسد تأثیر یکپارچه‌سازی در این رأی، با توجه به اصل تأثیر نسبی قراردادهای در این دو مورد باشد: الف. دعوی غیرمستقیم^۳؛ ب. ادغام‌سازی قراردادهای^۴.

بر «دعوی مشتق» در ماده ۱۱۶۶ قانون مدنی سابق فرانسه (ماده ۱-۱۳۴۱ قانون جدید)^۵ تأکید شده است که بر اساس آن طلبکار می‌تواند برای مطالباتش به بدهکار به نام و حساب شخص دومی در مواردی که مسامحه یا بی‌دقتی کرده باشد، مراجعه کند. در مقابل، به «دعوی مستقیم» قرارداد در ماده ۱۷۹۸ قانون مدنی فرانسه (ماده ۱۷۵۳)^۶ اشاره شده است که بر اساس این ماده، طلبکاران حق رجوع مستقیم به بدهکار را خواهند داشت. در ماده ۱۱۶۷ قانون مدنی

1. Cass, 3st. civ, 28 nov 2001, 00-13.559 00-14.450.

2. Principle of Collective Responsibility, un France «Le principe de la Comul responsabilité».

3. Action Oblique.

4. Intégration du Contrats.

5. L'article 1341-1 du civil code: «Lorsque la carence du débiteur dans l'exercice de ses droits et actions à caractère patrimonial compromet les droits de son créancier, celui-ci peut les exercer pour le compte de son débiteur, à l'exception de ceux qui sont exclusivement rattachés à sa personne».

6. L'article 1753 du Civil Code: «Le sous-locataire n'est tenu envers le propriétaire que jusqu'à concurrence du prix de sa sous-location dont il peut être débiteur au moment de la saisie, et sans qu'il puisse opposer des paiements faits par anticipation. Les paiements faits par le sous-locataire, soit en vertu d'une stipulation portée en son bail, soit en conséquence de l'usage des lieux, ne sont pas réputés faits par anticipation».

بررسی تطبیقی وضعیت حقوقی گروه‌های قراردادی... / اسدزاده، کریمی و نعم ۱۳۷

(ماده ۲-۱۳۴۱) نیز بر عملکرد جبران خسارتی به نام «دعوی معامله به قصد فرار از ادای دین» به‌عنوان روش جبران اشاره شده است که بر اساس آن، طلبکار می‌تواند مبتنی بر عمل ثابت شده به بدهکار خود به دلیل ورود خسارت به حقوق وی مراجعه نماید.

اصطلاحات فوق، به‌عنوان استثنائات وارد بر اثر نسبی قراردادهای شناخته می‌شوند. به عبارتی، تحلیل‌گران حقوقی درصدد بوده‌اند تا شخص ثالث از عملی منتفع گردد و با اعلام عدم اجرایی قرارداد در وضعیت بغرنجی قرار نگیرد. به بیان بیشتر، تحت تأثیر دکترین، قانون بین قراردادهای ارتباط فرض کرده و قلمرو مسئولیت قراردادی را در زنجیره‌های قراردادی و حتی گروه‌های قراردادی گسترش داده است.

۳. اقسام گروه قراردادی

گروه‌های قراردادی در یک تقسیم‌بندی عمده در دسته اول شامل قراردادهای چندجانبه^۲ می‌شوند، لیکن طبقه‌بندی مرسوم و مورد بحث در حقوق ایران طبقه‌بندی این گروه‌ها به گروه قراردادی موازی (هم‌سطح، هم‌عرض و افقی) و گروه قراردادی متوالی (غیر هم‌سطح، عمودی و طولی) و در حقوق فرانسه مجموعه‌های قراردادی و زنجیره‌های قراردادی و در حقوق انگلیس شبکه‌های قراردادی (مارکت‌ها) و قراردادهای عرضه و توزیع تجاری است. البته همان‌طور که گفته شد، برخی از حقوقدانان تقسیم‌بندی‌های متعددی از جمله تقسیم این گروه‌ها به گروه قراردادی خطی، حجمی و دورانی را داشته‌اند، ولی متداول‌ترین تقسیم‌بندی، تقسیم‌بندی آن‌ها به موازی و متوالی و مجموعه‌ها و زنجیره‌های قراردادی است که در ذیل توضیح هر یک به تفکیک مورد آورده می‌شود:

۳-۱. گروه قراردادی موازی (افقی)

در گروه‌های قراردادی مذکور به موازات قرارداد اولیه، قرارداد ثانویه دیگری به‌وسیله طرفین اصلی قرارداد منعقد می‌گردد. در این گروه‌ها، یکم اینکه لزومی ندارد قرارداد بین دو طرف منعقد گردد، بلکه اشخاص ثالث نیز درگیر آن می‌شوند؛ دوم اینکه، توافق درباره تعهدات قراردادی در لحظه ثابتی از زمان انعقاد قرارداد صورت نمی‌گیرد. در این نوع شیوه قراردادی، طرفین برای انجام مبادلات اقتصادی وارد مجموعه‌ای از قراردادهای مشابه می‌شوند که احتمالاً از لحاظ شرایط قراردادی نیز یکسان هستند. به‌عبارت‌دیگر، گروه‌های قراردادی موازی به گروهی از قراردادهای مدون اطلاق می‌شود که از جهتی با یکدیگر شباهت دارند و ممکن است از لحاظ شرایط قراردادی نیز با یکدیگر

1. L'article 1341-2 du civil code: « Le créancier peut aussi agir en son nom personnel pour faire déclarer inopposables à son égard les actes faits par son débiteur en fraude de ses droits, à charge d'établir, s'il s'agit d'un acte à titre onéreux, que le tiers cocontractant avait connaissance de la fraude ».

2. Multilateral Contracts.

تشابه داشته باشند. این مجموعه‌های قراردادی به دو علت و دلیل عمده از شکل سنتی و کلاسیک قرارداد فاصله گرفته است: یکم، تعهداتی که طرفین قراردادها در مقابل یکدیگر استوار کرده‌اند؛ به این معنا که این تعهدات یا به‌وسیله اطراف قرارداد تعیین و مقرر شده و یا از طریق کانال ارتباطی بین اطراف قراردادی ایجاد شده‌اند. دوم، تعهداتی که در لحظه‌ای گسسته از قرارداد اصلی متعین شده‌اند.

۲-۳. گروه قراردادی متوالی (عمودی)

توافقات عمودی^۱ شامل قراردادهایی است که برای همکاری در سطوح مختلف تجاری بین دارنده حق تجاری با ارزش، مانند نام و عنوان تجاری و یا فرایند خاص تولید یا توزیع و طرف دیگر در خط عمودی منعقد می‌شود که به‌موجب آن، طرف اول امتیاز بازاریابی، فروش، یا دیگر فعالیت‌های اقتصادی خود را به‌طرف دیگر می‌بخشد.^۲ بر اساس این دیدگاه، این توافقات به دلیل ساختار خاص خطی خود، از جهات مختلف دارای وجوهی متفاوت از دیگر توافقات هستند؛ برای نمونه در زمینه مسئولیت ناشی از زیان‌های وارده بر اثر عرضه محصولات معیوب، نمی‌توان عرضه‌کننده‌ی نهایی را مسئول دانست، بلکه باید این رابطه در خط عمودی گسترش پیدا کند تا مسئولیت به فردی که بیشترین سهم را در نقض حقوق زیان‌دیده داشته است، منتقل شود؛ چراکه مسئول شناختن وی منصفانه‌تر است. کمیسیون اتحادیه‌ی اروپا در آخرین مقررات مربوط (بیستم آوریل ۲۰۱۰) که برای معافیت این‌گونه توافقات از شمول ممنوعیت موضوع «معاهده‌ی لیسبون» وضع شده است، توافقات عمودی را چنین تعریف می‌کند: «توافق عمودی، یعنی توافقی یا رویه‌ی عملی اجراشده میان دو یا چند متعهد تجاری است؛ به‌منظور اجرای اهداف آن توافق یا رویه‌ی عملی در سطوح مختلف تولید یا توزیع و در رابطه با شرایطی که بر طبق آن شرایط، اقدام به خرید، فروش و یا دوباره فروش کالاها یا خدمات خاصی می‌نمایند».^۳ و^۴

1. Vertical Agreement.

۲. نک: شیروی و باباپور، ۱۳۹۰: ۹.

3. COMMISSION REGULATION (EU) No 330/2010 of 20 April 2010 on the application of Article 101(3) of the Treaty on the Functioning of the European Union, Official Journal of the EU: "3. The provisions of paragraph 1 may, however, be declared inapplicable in the case of:

— any agreement or category of agreements between undertakings,

— any decision or category of decisions by associations of undertakings,

EN C 326/88 Official Journal of the European Union 26.10.2012

— any concerted practice or category of concerted practices,

which contributes to improving the production or distribution of goods or to promoting technical or economic progress, while allowing consumers a fair share of the resulting benefit, and which does not:

(a) Impose on the undertakings concerned restrictions which are not indispensable to the attainment of these objectives;

(b) Afford such undertakings the possibility of eliminating competition in respect of a substantial part of the products in question ".

۴. نک: شیروی و باباپور، ۱۳۹۰: ۹.

بررسی تطبیقی وضعیت حقوقی گروه‌های قراردادی... / اسدزاده، کریمی و نعم ۱۳۹

کتاب‌نامه

الف. کتب و مقالات

الف-۱. فارسی

اسدزاده، سکینه (۱۳۹۸)، بررسی وضعیت حقوقی گروه‌های قراردادی، چاپ اول، تهران: امجد.
امین‌زاده، الهام و پیمان آقابابائی دهکردی (۱۳۹۲)، «مقایسه سرمایه‌گذاری در پروژه‌های نفتی از طریق قراردادهای امتیازی و مشارکت در تولید»، فصلنامه تعالی حقوق، شماره ۴، صص ۱۶۹ - ۱۸۵.
بهمنی، محمدعلی و فهیمه مرادی (۱۳۹۴)، «طرف شرط داوری در گروه قراردادی»، مجله حقوقی بین‌المللی، شماره ۵۲، صص ۳۵ - ۶۰.

پارساپور، محمدباقر و محمدوالائی (۱۳۹۳)، «تحلیل فقهی و حقوقی صکوک استصناع»، فصلنامه مطالعات حقوق خصوصی، دوره ۴۴، شماره ۳، صص ۳۲۷ - ۳۴۴.

پیره، مجید و مصطفی زه‌تایبان (۱۳۸۶)، اصول قرارداد سلف موازی، مدیریت پژوهش، توسعه و سازمان‌دهی مطالعات اسلامی سازمان بورس و اوراق بهادار (۹ مهر ۱۴۰۰). رجوع شود به:

<http://www.rdis.ir/RDFiles/IslamicFin/Binder4.pdf>

حسن‌زاده، حیدر (۱۳۹۶)، حقوق تجارت (شرکت‌های تجاری)؛ کلیات شرکت‌ها و شرکت‌های سهامی عام و خاص با بررسی تحلیلی و کاربردی و رویه عملی اداره ثبت شرکت‌ها، جلد اول، چاپ اول، تهران: خرسندی.
شعاریان ستاری، ابراهیم (۱۳۹۴)، انتقال قرارداد (نظریه عمومی- عقود معین)، چاپ اول، تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش.

شیروی، عبدالحسین و محمد باباپور (۱۳۹۰)، «حسن نیت در توافقات عمودی»، مجله حقوقی دادگستری (علمی- پژوهشی)، شماره ۷۵، صص ۹-۳۶.

الف-۲. لاتین

Caffagi, Fabrizio (2011). *Contractual networks, inter-firm cooperation and economic growth*, Elgar online

Pair & Frankenstein (2011). p. 1063

Gomez Pomer, Fernando (2011). *Long Term Contracts: a Contractual Law and Economics Framework*, Universitat Pompeu Fabra, Barcelona NYU School of law.

Teubner, Gunther, Everson Michelle (2011). *Networks as Connected Contracts*, Edited with an Introduction by Hugh Collins, «Business networks consist of several independent businesses that enter into interrelated contracts, conferring on the parties many of the benefits of co-ordination achieved through vertical integration in a single firm, without creating a single integrated business such as a corporation or partnership»: Hurt Publishing. p.301.

- Teysssié, Bernard. (1975). *Les groupes de contrats*, préf. J. M. MOUSSERON, t. 139, LGDJ, p. 328.
- J. NÉRET. (1979). *Le sous-contrat*, préf. P. CATALA, t. 163, LGDJ.
- Mazeaud, Denis. (2011). *Groupes de contrats: liberté contractuelle et réalité économique*, (Paris II) Recueil Dalloz, p. 566.
- Aynes, Laurent. (1998). *Groupe de Contrats: Effets de l'annulation de la vente sur le pret et le Cautionnement* : Recueil Dalloz, p.32.
- Aynès, Laurent, obs. ss. Com. 4 avr. 1995, préc.
- Quelques aspects de L'indivisibilité en droit suisse, Revue des Contrats-Chroniques, PDC. Juillet 2019, <https://www.labase-lextenso.fr/revue-des-contrats/RDCO2013-3-049>.
- R. Macneil, Ian. (1985). *Relational contract: what we do and do not know*, Wisconsin law review, Hein Online, Wis. L. Rev.483. En ligne: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000026304871>
- COMMISSION REGULATION (EU) No 330/2010 of 20 April 2010 on the application of Article 101(3) of the Treaty on the Functioning of the European Union, Official Journal of the EU.
- Kerhuel, Corentin. (2009). La nature de la responsabilité dans un groupe de contrats, En ligne: <http://www.legavox.fr/blog/corentin-kerhuel/nature-responsabilite-dans-groupe-contrats-319.htm#.WIMJLaMh7IU>.

آراء :

- Cass, 3st. civ, 28 nov 2001, 00-13.559 00-14.450
- Arrêt Besse, Grands arrêts, 11e éd., t. 2, no 171-174, D. 1991.549, Assemblée de plénière, 12 juillet 1991
- Cass. 1st civ. 8 March 1988, JCP 1988. II. 21070
- Arrêt en date du 21 juin 1988, la première Assemblée plénière, du 7 février 1986, 84-15.189
- Civ., 1^{ière}, 9 octobre 1979, Lamborghini
- Civ. 1re, 28 oct. 2010, n°09-68.014.
- Cass.com, 1er civ., n° 951, 28.oct.2010 (09-16.913).
- 3ème Civ., 5 juillet 1995; Cass. Com., 15 janvier 2002 ; 3ème Civ., 26 mars 2003
- Arrêt Sedri, Cass. Com. 4 avr. 1995, n°93-14.585 et 93-20.029, (l'indivisibilité des conventions [repose] sur la considération de chacune d'entre elles par les parties comme une condition de l'existence des autres et non pas sur la nature spécifique de l'objet loué par rapport aux utilisations envisagées »
- Cass.civ. 1er juillet 1997.
- Ass.Pl. October 9, 2006.
- Req.18 fevrier 1947.Jcp 7947.II.3719.
- Serageldin, Sami.)2014) Les clauses ayant effet à l'échelle des groupes de contrat, Thèse pour le doctorat en droit des affaires Soutenue publiquement à l'Université Lyon III Jean Moulin, Sous la direction de M. Nicolas Bouche, Maître de conférences habilité à diriger des recherches à l'Université Lyon III Jean Moulin.